

DOSSIER

FIGUERES DINS LA HISTÒRIA DE CATALUNYA

Els republicans de la primera Restauració a Figueres

Per Manuel Moreno Chacón^(*)

Resum

Figueres, bressol del republicanisme català, comptarà a partir de la Restauració dels Borbons, el 1875, amb importants nuclis d'ideologia republicana. Si bé el nucli federal de Pi i Margall serà el majoritari al llarg del període, també hi haurà una significativa presència dels altres, especialment el progressista de Ruiz Zorrilla i el possibilista de Castelar. Tots comptaran amb els seus propis mitjans d'expressió (El Ampurdanés, La República, La Evolución, etc.), encara que no tots van tenir ni el mateix pes ni la mateixa vida, essent predominants els que defensaven el pensament republicà federal. Igualment, tots ells comptaran amb representació de regidors a l'Ajuntament d'una forma continuada, destacant les figures de Joan M. Bofill, Martí Carreras, Ramon Pascal, Tomàs Jordà, entre d'altres.

Paraules clau

Restauració, republicanisme, premsa, eleccions municipals, Ajuntament de Figueres, personal polític

Abstract

Figueres, birthplace of Catalan republicanism, would see important centres of republican ideology after the Restoration of the Bourbon monarchy in 1875. While the federal nucleus around Pi i Margall will represent the majority over the period, there would also be a significant presence of others, especially the progressive movement of Ruiz Zorrilla and the possibilism of Castelar. Each would have its own channel of expression (El Ampurdanés, La República, La Evolución, etc.), though not all had the same weight nor lasted the same and, again, those defending the federal republican ideology predominated. However, all had a continuous representation at the city council where men like Joan M. Bofill, Martí Carreras, Ramon Pascal, Tomàs Jordà, among others, stood out.

Keywords

Restoration, republicanisme, press, municipal elections, city government of Figueres, political staff

Recepció: 7/06/2013 • Acceptació: 26/06/2013.

* Arxiver dels Jutjats de Figueres: mmorenochacon@hotmail.com

DOI: 10.2436/20.8010.01.122

Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, volum 44 (2013)
Manuel Moreno Chacón

¿PER QUÈ HEM TITULAT L'ARTICLE ELS REPUBLICANS DE LA PRIMERA RESTAURACIÓ A FIGUERES EN PLURAL?

Dintre del cicle «Figueres dins la Història de Catalunya», el 20 de setembre de 2012 vàrem oferir una conferència sobre la implantació dels diferents corrents republicans a Figueres durant els primers anys de la Restauració monàrquica, concretament entre 1875 i 1907. En aquesta xerrada ens fixarem especialment en:

- l'arrelament d'aquests corrents republicans i les seves diferències;
- els mitjans de comunicació que tenien per poder donar a conèixer els seus ideals, és a dir, les publicacions de cada tendència, per veure quina projecció social i política tenia cadascuna, i
- els homes que van fer possible la singularitat de Figueres, respecte a altres poblacions catalanes.

Si bé el corrent republicà federal, sens dubte, va ser el majoritari i el més influent dins l'àmbit polític, tant a Figueres i l'Empordà com a bona part de Catalunya, durant tota la segona meitat del segle XIX i fins a 1939, amb l'excepció de les èpoques que va ser perseguit (durant els primers anys de la Restauració i durant la dictadura de Primo de Rivera), cal recordar la presència significativa d'altres tendències també republicanes, que sovint han quedat relegades per un oblit injust, i molt probablement conscient, per part dels que l'han practicat al llarg de dècades.

Els darrers estudis, tant de les eleccions municipals a Figueres durant tot el període de la Restauració (1875-1923), com de la premsa figuerenca que es publicà durant aquest espai de temps, ens han permès comprovar que l'arrelament del federalisme va anar acompanyat de la presència continuada i conjuntural, encara que més minoritària, de seguidors de la resta de tendències republicanes: progressista, possibilista, radical, etc.⁽¹⁾

No obstant això, aquí tractarem només les que van tenir presència, tant a la premsa local com a l'Ajuntament des de la Restauració dels Borbons el

1. Vegeu M. MORENO CHACÓN, "La premsa republicana figuerenca durant la Restauració (1875-1923)", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 34 (2001), 425-458; *El personal polític republicà a l'Ajuntament de Figueres. Les eleccions municipals durant la Restauració (1877-1923)*, Figueres, Ajuntament de Figueres i Diputació de Girona, 2004; "La premsa republicana figuerense durante la Restauración (1875-1923)". A: *España entre Repúblicas. Actas de las VII Jornadas de Castilla-La Mancha sobre investigación en Archivos*, II, Guadalajara, AAAHPG, (2007), II, 639-660; "La premsa republicana figuerenca a finals del segle XIX (1875-1898)". A: *Republicans i republicanisme a les terres de parla catalana. Actes del VI Congrés de la CCEPC*, Barcelona, Publicacions de la CCEPC, (2008), 429-446; J. GUILLAMET, M. MORENO, A. TEIXIDOR i A. TESTART, *Història de la premsa de Figueres 1809-1980*, Figueres, Ajuntament de Figueres i Diputació de Girona, 2009.

1875 fins als primers anys del segle xx. Tanmateix, l'apartat dedicat als homes del republicanisme figuerenc sí que inclourà l'anàlisi de tots els regidors republicans que van ser elegits durant la Restauració. De tots ells destacarem els que van tenir una activitat pública més important en els anys del que hem titulat com la primera Restauració.

ORÍGENS I GÈNESI DEL REPUBLICANISME EMPORDANÈS

A l'Empordà, i per extensió a Catalunya i Espanya,⁽²⁾ el primer teòric del republicanisme fou Abdó Terrades (1812-1856).⁽³⁾ El polític figuerenc va ser un veritable home d'acció, fins al punt que va participar en tots els moviments polítics i revolucionaris que s'esdevingueren a Catalunya de 1830 a 1850. Influït per Cabet (socialista utòpic), es manifestà partidari de l'ús de la força per aconseguir el poder, contràriament a les tesis dels cabetians. Durant les dècades de 1840-1850 fou elegit cinc vegades alcalde de Figueres, però el seu nomenament fou anul·lat en cadascuna de les cinc ocasions. Va ser empresonat el 1842 i alliberat per la Milícia Nacional. Difongué les seves idees en publicacions periòdiques com *El Republicano* i *El Huracán*, i una de les seves poesies, "La campana" (1842), esdevingué un autèntic himne revolucionari. Va escriure, entre altres obres, la farsa antimonàrquica *Lo Rey Micomicó* (1838). Va ser deportat a Medina Sidonia (Cadis) l'any 1855, on morí al cap de pocs mesos el 1856.

Una llarga llista de polítics figuerencs i empordanesos,⁽⁴⁾ entre els quals cal esmentar Narcís Monturiol,⁽⁵⁾ Martí Carlé, Joan Tutau,⁽⁶⁾ Joan Matas,⁽⁷⁾

2. Sobre els orígens del republicanisme a Espanya vegeu F. PEYROU, *El republicanismo popular en España 1840-1843*, Cádiz, Universidad de Cádiz, 2002.

3. Vegeu R. TORRENT, "Abdon Terrades, forjador del primer partido republicano ibérico", *Canigó*, 168 (febrer 1968), 3-4; R. TORRENT, "El socialismo de Terrades y el comunismo de Monturiol", *Canigó*, 169 (març 1968), 3-4; J. GUILLAMET, *Abdon Terrades. Primer dirigent republicà, periodista i alcalde de Figueres*, Figueres, IEE i Patronat Francesc Eiximenis, 2000.

4. Vegeu J. ARDERIUS BANJOL, "El republicanismo ampurdanés, desde el año 1868 hasta 1914". A: *Historia crítica de los hombres del Republicanismo catalán en la última década (1905-1914)*, Barcelona, Ortega & Artís, Impresores, (1915), 21-74; C. RAHOLA, *Vides heroiques*, Girona, Casa d'Assistència i Ensenyament, 1932; J. CLARA, *El federalisme a les comarques gironines 1868-1874*, Girona, Diputació de Girona, 1986; A. ROMERO i DALMAU, *El republicanisme federal empordanès 1868-1869*, Figueres, Editora Empordanesa i CEE, 1980; G. BARNOSELL i JORDÀ, "Republicans a l'Alt Empordà (1840-74)". A: *Història de l'Alt Empordà*, Girona, Diputació de Girona, (2000), 521-541.

5. Vegeu S. RIERA i TUÈBOLS, *Gent nostra. Monturiol*, Barcelona, Edicions de Nou Art Thor, 3a edició (1983); *Narcís Monturiol una vida apassionant, una vida apassionada*, Barcelona, CIRIT, 1986.

6. Vegeu R. TORRENT, "El presidente Estanislao Figueras y su ministro Juan Tutau", *Canigó*, 170 (abril 1968), 7-13; F. FERRER i GIRONÈS, *Joan Tutau i Vergés*, Tarragona, Fundació Roca i Galès i Cossèntania Edicions, 2006.

7. Vegeu R. TORRENT, "Juan Matas, los Rubau Donadeu y la Primera Internacional", *Canigó*, 171 (maig 1968), 3-5.

els dos Francesc Sunyer i Capdevila (el gran i el petit),⁽⁸⁾ Joan Arderius,⁽⁹⁾ Joan M. Bofill⁽¹⁰⁾ i Josep Rubau Donadeu,⁽¹¹⁾ entre d'altres, permetrà mantenir viu l'esperit republicà que Terradas havia sembrat. A partir de la seva mort, el 1856, aquest nucli de capdavanters anirà eixamplant-se i tindrà una presència activa cada vegada més important a l'Empordà, comptant des de 1861 amb el seu propi mitjà d'expressió, *El Ampurdanés*. Ben aviat el nucli republicà empordanès es decantà per la tendència federalista defensada per Francesc Pi i Margall,⁽¹²⁾ líder indiscutible des de 1868 del Partit Republicà Democràtic Federal⁽¹³⁾ al qual entraran a formar part els republicans empordanesos. Per a tots ells, República i federalisme anirien estretament relacionats, ja que no podien concebre un sistema democràtic centralista.

Les reclamacions bàsiques del seu programa van ser des d'un principi: el sufragi universal (per a homes majors de 25 anys), l'abolició de les quintes i de la pena de mort, l'eliminació de l'impost de consums, la llibertat de cultes, la llibertat d'impremta, la llibertat d'ensenyament, la implantació de la unitat de furs i de la Milícia Nacional que garantís les conquestes democràtiques.

En pocs anys, Figueres es convertirà en un dels principals centres republicans de Catalunya i el seu nom s'associarà a termes com federal, progressista o anticlerical, especialment a partir del Sexenni Democràtic (1868-1874), quan els republicans van poder arribar al govern no tan sols del municipi, sinó de les més altes jerarquies de l'Estat. La participació del nucli federal empordanès en la Revolució de 1868 i, sobretot, en el govern de la Primera República espanyola, on arribaren a ser ministres Joan Tutau, Ramon Nouvilas i Francesc Sunyer i Capdevila (el gran), serà determinant per demostrar el seu veritable pes social i electoral, tant a Figueres com a l'Alt Empordà.⁽¹⁴⁾

8. Vegeu A. PI i SUNYER, *La novel·la del besavi*, Barcelona, Pòrtic, 1967; G. SÁNCHEZ MARTÍNEZ, *Guerra a Dios, a la tisis y a los reyes: Francisco Suñer y Capdevila, una propuesta materialista para la segunda mitad del siglo XIX español*, Madrid, UAM, 1987.

9. Vegeu J. TUELLS i J. L. DURO TORRIJOS, "Joan Arderius Banjol (1841-1923), el veterinario que viajó a los campos malditos", *Vacunas*, Madrid, Asociación Española de Vacunología, 11 (2010), 159-164.

10. Vegeu J. M. BOFILL i ROIG, *Opus. Muestrario de propaganda política, social, científica, literaria y librepensadora*, Figueres, Imp. Hija de M. Alegret, 1911; R. TORRENT, "Aniceto Puig, Ramón Nouvilas, Juan M. Bofill y el Centenario de nuestro Cementerio Civil", *Canigó*, 172 (juny 1968), 3-4.

11. R. TORRENT, "De nuevo José Rubau Donadeu y Juan Arderius, director éste del primer periódico federal hispano y de un diario figuerenses", *Canigó*, 174 (agost 1968), 3-5.

12. Sobre la figura de Pi i Margall vegeu J. CASASSAS i A. GHANIME, *Homenatge a Francesc Pi i Margall 1824-1901. Intel·lectual i polític federal*, Barcelona, Departament de la Presidència de la Generalitat de Catalunya, 2001; I. MOLAS, (ed.), J. TRIAS VEJARANO, À. DUARTE i P. GABRIEL, *Francisco Pi y Margall y el federalismo*, Barcelona, Institut de Ciències Polítiques i Socials, 2003.

13. Sobre el PRDF vegeu C. PÉREZ ROLDÁN, *El Partido Republicano Federal 1868-1874*, Madrid, Ediciones ENDYMION, 2001.

14. Sobre la Primera República a les comarques de Girona i a l'Empordà vegeu J. CLARA, "La I República a les comarques gironines", *L'Avenç*, 13 (febrer 1979), 26-31; L. ALABRÚS IGLESIAS i I. PIJOAN FONT, "La Primera República a l'Empordà", *Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos*, 15 (1981-1982), 161-210.

¿PER QUÈ VA ARRELAR EL REPUBLICANISME ESPECIALMENT A L'EMPORDÀ?

L'arrelament del republicanisme federal a la comarca i, especialment, a la seva capital, encara que indiscutible no ha deixat de provocar controvèrsia entre els historiadors.⁽¹⁵⁾ S'han buscat tot tipus de raonaments per explicar el perquè va arrelar aquí i amb la força que ho va fer. Un dels primers que va teoritzar sobre el tema va ser Ernest Lluch, segons el qual la proximitat de la frontera francesa i, per tant, la facilitat d'entrar en contacte amb les idees progressistes i republicanes provinents de França, juntament amb la modernitat de l'agricultura i, en general, de l'economia empordanesa, serien determinants per entendre aquest arrelament a l'Alt Empordà.

Per la seva banda, Joaquim Nadal va plantejar la problemàtica d'una de les indústries més emblemàtiques de l'Empordà, la suro tapera, per intentar justificar-hi l'arrelament del federalisme. Per a l'historiador gironí la defensa del proteccionisme econòmic per part dels federals coincidiria amb els interessos dels fabricants tapers empordanesos, partidaris d'aplicar aranzels protectors i, fins i tot, dels seus propis obrers. A més a més, el federalisme comptaria amb el suport de bona part de la pagesia pel seu contingut antifiscal i com una defensa davant el perill que representaven els carlins.

Per la seva part, Alfons Romero i Josep Clara han subratllat la importància d'altres cultius com la vinya i l'olivera per explicar l'arrelament del federalisme entre els empordanesos. Per a ambdós autors, el caràcter modern de la viticultura i dels viticultors hauria permès l'obertura d'aquests a les idees procedents de les àrees urbanes. Això, unit a l'existència d'un nucli considerable de petits propietaris, parcers, comerciants i treballadors que sintonitzaven amb les idees del progrés social, així com la presència d'un centre comercial, Figueres, d'on havien sorgit els líders del moviment i els seus mitjans d'expressió (*El Ampurdanés, La República*), servien per explicar l'arrelament de l'ideari federal.

A aquestes teories nosaltres afegiríem la importància dels contactes personals d'alguns dels republicans federals empordanesos més emblemàtics amb els líders del republicanisme espanyol, especialment a partir de la proclamació de la I República el 1873. Si bé ja existia una base prèvia, a partir de tots els raonaments comentats, la presència de tres ministres empordanesos, concretament Joan Tutau, Ramon Nouvilas i

15. Vegeu G. BARNOSELL, *Op. cit.*, 534-539 i M. MORENO CHACÓN, *El personal polític republicà a l'Ajuntament de Figueres, Op. cit.*, 18-19.

Francesc Sunyer i Capdevila (el gran), en els governs republicans i el nomenament de Joan M. Bofill com a secretari personal de dos dels presidents de la República (Estanislau Figueras i Francesc Pi i Margall), serviren per enfortir encara més els lligams del federalisme empordanès amb el poder i els ideòlegs del republicanisme hispà (Pi i Margall, Figueras, Nicolás Salmerón o Manuel Ruíz Zorrilla). Els dirigents republicans empordanesos, molt ben relacionats i amb una convenient influència sobre una part important de la societat comarcal, comptarien, a més a més, amb el mecenatge d'homes com Joan Arderius o Josep Rubau Donadeu, que a través de la premsa serien els veritables impulsors de les idees republicanes federals a l'Empordà.

ELS ANTECEDENTS: EL SEXENNI REVOLUCIONARI O DEMOCRÀTIC (1868-1874)

El Sexenni Revolucionari va ser el període històric iniciat per la revolució de 1868 i a la qual va posar fi, el 29 de desembre de 1874, la Restauració borbònica en la persona d'Alfons XII. Se significà per l'exercici de les llibertats democràtiques i pel fet que, per primera vegada, entrà en vigència el sufragi universal, això sí, restringit als homes majors de 25 anys.

La Revolució de Setembre de 1868 va ser el moviment que foragità del tron espanyol la reina Isabel II. S'inicià amb la rebel·lió de l'exèrcit a Cadis el 17 de setembre. A Catalunya, el pronunciament revolucionari tingué en molts llocs un marcat caràcter antiborbònic (destrucció dels símbols de la dinastia expulsada, diverses proclames, etc.). També foren comuns els atacs contra els burots dels consums i la formació de juntes revolucionàries a la major part de les poblacions.

En les eleccions municipals del mes de desembre de 1868, els republicans, que havien estat marginats del govern però que comptaven amb el suport dels sectors obreristes, van triomfar a moltes ciutats i assoliren un gran èxit a Barcelona i Figueres. Aquí, gràcies a la implantació del sufragi universal, es passa de 280 electors, en el període moderat, als 2.422 electors, que van donar el seu vot majoritari als candidats republicans.

Uns mesos després, el maig de 1869, elements de tendència republicana, encapçalats per Valentí Almirall, van signar el pacte de Tortosa. Aquest pacte tenia com a marc els territoris de l'antiga Corona d'Aragó i defensava l'organització política federal com a sistema de govern.

L'aprovació per les Corts d'una Constitució monàrquica i diverses mesures autoritàries del govern central provocaren que en nom seu, el

setembre de 1869, esclatés a Catalunya la insurrecció federal, estesa després a altres territoris peninsulars (València, Aragó, Andalusia, etc.).

Després d'un efímer regnat d'Amadeu I de Savoia, l'11 de febrer de 1873 es proclamà la República per primera vegada a Espanya. En molts municipis catalans es proclamà la República Federal i s'intentà proclamar l'Estat Federal català. Durant els diferents comicis electorals que tingueren lloc en 1873, les candidatures del Partit Republicà Democràtic Federal triomfaren arreu de Catalunya.

No obstant això, la convulsa situació política i militar va provocar un cop militar, encapçalat pel general Martínez Campos, a finals de desembre de 1874, que va servir per restaurar la monarquia. El 29 de desembre de 1874, el pronunciament d'aquest general a Sagunt va proclamar Alfons XII com a rei d'Espanya. La Restauració de la monarquia borbònica, amb Antonio Cánovas del Castillo al capdavant del partit conservador i del govern, representà l'establiment d'un règim caracteritzat d'entrada per la negació o suspensió dels drets i llibertats bàsics. Així tots els partits polítics no addictes a la dinastia van ser il·legalitzats, mentre que els mitjans d'expressió dels republicans van ser específicament prohibits des de finals de gener de 1875.

Els principals líders republicans es van exiliar, van ser empresonats o bé van ser deportats. Serà a partir de 1879-1881 quan es produeixi una reorganització i reagrupació política dels nuclis republicans, dividits en quatre tendències, encapçalades pels quatre presidents que va tenir la Primera República espanyola. El republicanisme que havia sorgit com un moviment força homogeni deixava pas a una divisió que, excepte en moments molt puntuals, no permetrà en endavant la seva reunificació.⁽¹⁶⁾

¿QUINES EREN LES TENDÈNCIES REPUBLICANES PRESENTS A FIGUERES DURANT LA PRIMERA RESTAURACIÓ?

El "Partido Republicano Democrático Federal"

Aquest partit es fonamentava en la teoria del pacte sinalagmàtic de Pi i Margall, que plantejava la conveniència de refundar la nació espanyola a partir d'un seguit de pactes basats sobre el respecte a l'autonomia de

16. Sobre l'evolució dels diferents corrents republicans tant a Espanya com a Catalunya durant la Restauració vegeu N. TOWNSON (ed.), *El republicanismo en España (1830-1977)*, Madrid, Alianza Editorial, 1994; S. ALBERTÍ, *El republicanisme català i la Restauració monàrquica (1875-1923)*, Barcelona, Albertí Editor, desembre 1972; À DUARTE, *El republicanisme català a la fi del segle XIX*, Vic, Eumo Editorial, desembre 1987; À DUARTE, *Història del republicanisme a Catalunya*, Vic, Eumo Editorial i Pagès Editors, març 2004.

l'individu i del municipi. En el pensament de Pi i Margall, el federalisme de base comunalista, al qual no era aliena la influència de Proudhon, va adquirir un nítid contingut social. La federació, així entesa, posava en qüestió el predomini de les oligarquies aristocràtiques i burgeses en el disseny de les polítiques generals.⁽¹⁷⁾

A aquestes idees es va oposar Valentí Almirall, inspirador del pacte federal de Tortosa, celebrat el mes de maig de 1869. Almirall veia en el federalisme un mecanisme de reformulació de les relacions entre els diferents pobles peninsulars. Per a Almirall existien unes regions històriques que, amb independència de la voluntat dels ciutadans, posseïen unes característiques econòmiques, geohistòriques i antropològiques diferenciades. Era a partir del reconeixement d'aquestes realitats que s'havia de dur a terme la refundació de l'Estat. El seu model de federació a seguir eren els Estats Units i Suïssa.

Durant la Restauració, aquests diferents punts de vista justificarien el trencament entre Almirall i Pi i Margall i l'adscripció d'Almirall al catalanisme, nou moviment polític que s'implantarà a Catalunya amb força a partir de la dècada de 1880.⁽¹⁸⁾

Però molt abans d'aquest trencament, el Partit Republicà Democràtic Federal (PRDF) ja havia patit les seves primeres i grans divisions. Va ser durant la primera experiència de govern republicà a Espanya, l'any 1873, quan es fixà el trencament republicà. Allò que des de 1869 s'havia convertit en un partit ben estructurat, es transformà, des del 1873, en un feix de partits rivals i, àdhuc, antagònics.

Els quatre presidents de la República (Estanislau Figueras, Francesc Pi i Margall, Nicolás Salmerón i Emilio Castelar) van esdevenir els caps de fila de quatre formacions distintes. L'evolució republicana del vell cap del republicanisme progressista, Manuel Ruiz Zorrilla, encara incorporà un matís addicional. Totes aquestes línies tingueren a Catalunya i, més concretament a Figueres, una incidència real i, descomptant els breus períodes d'unitat interrepublicana, van alimentar un moviment presidit per les fractures internes.

El PRDF estava encapçalat per Francesc Pi i Margall, el qual va imposar el seu ideari basat en la teoria del pacte sobre el respecte a l'autonomia de

17. Vegeu À. DUARTE, J. VILCHES, J. TRIAS VEJARANO i J. J. SOLOZÁBAL, "Pi y Margall y el federalismo en España", *Historia y Política. Ideas, procesos y movimientos sociales*, Madrid, Editorial Biblioteca Nueva, 6 (2001), 5-134.

18. Vegeu F. ARTAL, À. DUARTE, P. ANGUERA i altres, "Catalanisme i republicanisme a la Catalunya de la Restauració", *Recerques. Història. Economia. Cultura*, 29 (1994).

l'individu i del municipi. A Catalunya va tenir una força especial i disposà de comitès locals o clubs com el Club dels Federalistes de Barcelona. Es va reorganitzar durant els anys 1880-1881. És en aquests moments quan Valentí Almirall abandona el partit, per discrepàncies amb Pi i Margall. Aquest trobarà el suport d'un altre dels homes més importants del republicanisme català, Josep M. Vallès i Ribot, advocat de reconegut prestigi que dirigirà el partit a Catalunya (va ser diputat a Corts per diferents districtes electorals, entre d'altres el de Figueres l'any 1891) fins que es va fundar la Unió Federal Nacionalista Republicana, el mes d'abril de l'any 1910.

Als mesos d'abril i maig de 1883 es va celebrar el Congrés Regional del partit, on s'elaborà un projecte de Constitució de l'Estat català dintre la Federació espanyola que fou aprovat per l'Assemblea del PRDF celebrada a Saragossa un mes més tard. Tanmateix, si bé el 1894 es fixà el programa del Partit Federal, s'aguditzà el suport quasi exclusiu a Catalunya i, tot i el prestigi assolit amb la campanya contra la guerra de Cuba, es va produir la desorganització del partit. Vallès i Ribot s'allunyà de la direcció amb l'intent d'apropament al catalanisme i, més encara, amb la signatura el 1901 del manifest d'Unió Republicana Catalana. Quan morí Pi es va agreujar el trencament amb la direcció del partit, que s'oficialitzà el mes de maig de 1905. Després de participar en la Solidaritat Catalana, formà part de l'Esquerra Catalana i el 1910 s'incorporà a la UFNR.

A Figueres el sector no nacionalista, encapçalat pel regidor Ramon Pascal,⁽¹⁹⁾ continuarà fent política municipal juntament amb la secció del Partit Radical d'Alejandro Lerroux i continuarà publicant el seu òrgan d'expressió, *El Ampurdanés*, fins al 1913. Dos anys més tard començarà a publicar un nou periòdic, *Libertad*, que amb el temps serà l'òrgan de difusió de les idees federals-radicals.

Entre els líders republicans federals figuerencs d'aquesta època cal recordar les figures de Joan Maria Bofill i de Martí Carreras, tot dos regidors i alcaldes de l'Ajuntament figuerenc en les darreries del segle XIX i començament del XX.

19. Pel que fa al boter Ramon Pascal, cal significar que no ocupà mai càrrecs de responsabilitat i en tot temps es va mantenir fidel als seus ideals federals no nacionalistes. Això, juntament amb la seva oposició frontal al manteniment de l'impost dels consums, provocà que Pascal restés sempre, des de 1913 a 1922, dins de la minoria federal-radical, de la qual fou portaveu, persistint en una actitud crítica i d'antagonisme, gairebé sistemàtic, davant bona part de les propostes de la majoria federal nacionalista.

El “Partido Republicano Progresista”

Tindrà l'honor de ser el partit iniciador del procés de reorganització republicana a partir de 1876. Es tracta d'una agrupació sorgida a l'exili, on intentà recollir per al republicanisme les restes de l'antic partit monàrquic radical. L'excap d'aquest, Manuel Ruiz Zorrilla, fou exiliat el 1875. Exasperat per aquesta causa amb la Restauració, farà professió pública de republicanisme el 1876 i es decidirà a formar un partit de caràcter republicà que donarà a conèixer en un manifest signat a Brussel·les el mes d'abril de 1880. L'acompanyaran altres personalitats exiliades, la principal de les quals serà Nicolás Salmerón. A través d'aquest s'incorporaran antics republicans de centre al nou partit.

El Partit Republicà Progressista era partidari d'una república unitària de contingut social. Per aconseguir els seus objectius tindrà un vessant revolucionari, basat en la preparació d'aixecaments militars contra el règim. Aquesta actitud, acompanyada de successius fracassos de les conspiracions de 1883 i 1886 i el retraïment electoral, li costarà la fidelitat dels seus nombrosos adeptes inicials i la seva marginació de les institucions.

Salmerón organitzarà el “Partido Centralista” amb singular presència a les institucions des de 1892 i els “zorrillistes” (els partidaris de Ruiz Zorrilla) mantindran el seu radicalisme, sobretot a la premsa, on començarà a destacar un jove advocat cordovès instal·lat a Barcelona a les darreries del segle XIX, Alejandro Lerroux. Aquest captarà les masses amb un discurs anticlerical, antimonàrquic, revolucionari i favorable a les demandes obreres.

Figueres comptà també amb un nucli republicà progressista prou important. La presència de regidors de tendència progressista al consistori figuerenc (Joaquim Comet, Martí Estartús, Tomàs Jordà, Alejandro López, Pelai Massanet i Vicenç Ros, entre altres) va ser pràcticament continuada entre 1887 i 1909, encara que a partir de 1903 ja figuressin com a membres de la Unión Republicana. Entre 1879 i 1896, els progressistes de Figueres arribaren a comptar amb diverses publicacions, encara que la majoria d'una vida curta (*El Clamor Ampurdanés*, *El Faro Ampurdanés*, *La Marsellesa*, *La Unión Republicana*), amb excepció de *La República*, setmanari que es va publicar des de 1890 a 1896.

El sector més esquerrà del partit, liderat pel Doctor Esquerdo i Alejandro Lerroux, continuà la tasca favorable al procediment revolucionari. A Figueres, els progressistes, majoritàriament, seguiren les passes del que a partir d'aquells moment seria el seu nou líder, Lerroux, participant en les eleccions

de 1903 dins de la candidatura federal com a membres de la nova Unió Republicana.⁽²⁰⁾

El “Partido Republicano Histórico” o “Posibilista”

Va ser organitzat per Emilio Castelar⁽²¹⁾ l'any 1881. Pretenia l'assoliment d'una república socialment conservadora, reivindicava el sufragi universal i acceptava la participació electoral com a únic camí vàlid per arribar a aquesta república conservadora dissenyada per Castelar. Així en els primers anys de la dècada dels noranta, els possibilistes aniran a les urnes amb candidatures pròpies, diferenciades de les dels altres partits republicans i aconseguiran col·locar alguns dels seus candidats com a diputats a Corts, amb l'evident beneplàcit de les forces dinàstiques.

A partir de 1881 havien aparegut per tot Catalunya un cert nombre de centres, casinos i tertúlies possibilistes i començaren a publicar-s'hi periòdics netament vinculats al republicanisme conservador com *El Orden* (Tarragona, 1883), *El Eco Posibilista* (Manresa, 1885). A Figueres publicaren *La Evolución* entre 1887 i 1891 i, dos anys més tard, *El Posibilista* (1893).

El 1894, quan Castelar i Buenaventura Abarzuza s'inclinaren vers l'assimilació amb el liberalisme dinàstic, els nuclis catalans es reorganitzaren sota l'adscripció del republicanisme històric amb el liderat d'Eusebi Corominas⁽²²⁾ i el control del diari *La Publicidad*. L'organització del Partit Possibilista a Catalunya va estar marcada pels personalismes i per la vida efímera dels seus centres i cercles. No obstant això, el diari *La Publicidad* va fer de nexa d'unió i va permetre una mínima coherència de criteris dins el partit i entre els ambients que hi simpatitzaven.

Les seves bases socials als seus feus electorals (Reus, Barcelona, Manresa o Figueres), les componien comerciants enriquits, propietaris,

20. Sobre el partit radical i Alejandro Lerroux vegeu O. RUIZ MANJÓN, *El Partido Republicano Radical 1908-1936*, Madrid, Ediciones Giner, 1976; J. B. CULLA I CLARÀ, *El republicanisme lerrouxista a Catalunya (1901-1923)*, Barcelona, Curial, 1986; J. ÀLVAREZ JUNCO, *El Emperador del Paralelo. Lerroux y la demagogia populista*, Madrid, Alianza Editorial, 1990.

21. Sobre Emilio Castelar vegeu J. VILCHES GARCÍA, *Emilio Castelar. La Patria y la República*, Madrid, Biblioteca Nueva, 2001.

22. Advocat, periodista i polític empordanès que inicià els seus estudis a Figueres i publicà a Girona *El Boletín Republicano* (1869). Fou diputat provincial, diputat per Girona a les Corts espanyoles (1873, 1905 i 1907) i regidor i tinent d'alcalde a l'Ajuntament de Barcelona (1904). Durant els primers anys de la Restauració es passà al castelarisme i, finalment, esdevingué partidari de Salmerón, amb qui contribuï al triomf de la Solidaritat Catalana (1907). Col·laborà en el diari *La Publicidad* i en fou un dels fundadors i director.

professionals liberals, fraccions locals de la burgesia industrial i dels negocis. Les seves estratègies polítiques, de marcat caràcter localista, van estar destinades a fomentar un cert creixement econòmic.

LA PREMSA REPUBLICANA FIGUERENCA FINS A FINALS DEL SEGLE XIX

Malgrat que la Constitució de 1876 reconeixia el dret de tots els espanyols a emetre lliurement les seves idees i opinions, aquest dret estava limitat en la pràctica per la normativa que prohibia la publicació de qualsevol periòdic de tendència republicana. Caldrà esperar a l'arribada al poder del partit fusionista liberal de Práxedes Mateo Sagasta, el febrer de 1881, perquè aquestes normes restrictives deixin pas, en un primer moment, a indults dels periòdics suspesos i, posteriorment, a partir de la promulgació de la Llei d'impremta de 26 de juliol de 1883, a la llibertat de publicació de capçaleres que ja es podran declarar tot ras d'obediència republicana.⁽²³⁾

Si bé és cert que fins a l'any 1883 no trobem cap periòdic que es declari obertament republicà, per por a ser suspès per les autoritats, Figueres va comptar, a partir de 1878, amb algunes capçaleres, de clara filiació republicana, hereves directes de les publicades durant el Sexenni Democràtic (*El Ampurdanés* i *La República*). La duplicitat de capçaleres que es donà des de ben aviat era fruit de les divergències internes entre les mateixes forces republicanes. En aquest sentit, ja hem vist que el republicanisme es va caracteritzar per la seva heterogeneïtat i fraccionament en diverses tendències, cadascuna de les quals intentà guanyar influència, partidaris i, fins i tot, espai electoral a través dels diferents periòdics que es publicaren a la ciutat durant la Restauració.

Les principals fraccions republicanes (la federal de Pi i Margall, la progressista de Ruiz Zorrilla i la possibilista de Castelar) tingueren els seus propis mitjans d'expressió al llarg del període que ens ocupa, encara que no tots van tenir ni el mateix pes ni la mateixa vida, essent predominants els que defensaven el pensament republicà federal. En aquest sentit, es pot arribar a albirar la incidència que cada fracció tenia a través de la consulta dels diferents periòdics que publicaren, tant pel nombre de capçaleres que

23. Sobre l'evolució de la premsa republicana catalana vegeu J. B. CULLA, i À. DUARTE, *La premsa republicana*, Barcelona, Diputació de Barcelona i Col·legi de Periodistes de Catalunya, 1990. Sobre la premsa republicana editada a Figueres durant aquests anys vegeu les referències que apareixen a la nota núm. 1.

tragueren al carrer com per la seva existència, més llarga la dels nuclis més ben representats a la societat figuerenca, i més curta, a vegades efímera, la d'aquells menys representatius. Tal com afirmen Culla i Duarte, “el pes públic d'un partit o una fracció republicana s'acaba mesurant pels periòdics que és capaç de sostenir”.⁽²⁴⁾

La premsa federal

Figueres va ser un baluard emblemàtic del republicanisme federal al llarg de tota la segona meitat del segle XIX i fins a 1939. Al contrari que en altres llocs de Catalunya, on els federals constituïen una força minoritària i amb poc poder econòmic, Figueres comptà amb un influent grup, que gràcies al mecenatge de personatges com Joan Arderius i Josep Rubau Donadeu va poder finançar i sostenir la publicació dels seus òrgans d'expressió durant molts anys. Encara que canviaren de nom en diverses ocasions, sempre defensaren la línia oficial del partit federal. Per la seva banda, les diferents dissidències que sorgiren a dins del partit també es veieren plasmades en publicacions, normalment de vida fugaç i passatgera.

L'òrgan oficial d'expressió del PRDF empordanès va ser *El Ampurdanés*, periòdic editat en castellà⁽²⁵⁾ que va tenir una llarga vida, ja que es publicà des de 1861 a 1874 i, durant la Restauració, entre 1880 i 1913, excepte entre 1889 i 1892, anys en què no sortí al carrer “*por causas accidentales, independientes de la política pero superiores á nuestra voluntad*”.⁽²⁶⁾ En 1893 tornà a reaparèixer i ja no deixà de publicar-se fins a 1913.

La no conservació d'exemplars dels darrers temps ens impedeix seguir amb precisió l'important procés de divisió que va patir el republicanisme federal figuerenc. Aquest procés comportaria l'aparició d'un important nucli federal nacionalista que, en poc temps, esdevindria l'hereu i continuador dels governs republicans federals, majoritaris a l'Ajuntament de Figueres des de la darrera dècada del vuit-cents i fins a 1923.⁽²⁷⁾ Tant és així que dels 191 regidors que passaren per l'Ajuntament de Figueres entre 1877 i 1923,

24. J. B. CULLA i À. DUARTE, *Op. cit.*, p. 16.

25. A partir de 1908, la presència del català cada vegada és més patent a través d'articles i anuncis publicitaris, encara que minoritària respecte al castellà.

26. *El Ampurdanés*, núm. 423, 8-VII-1888.

27. Per aprofundir en la vida política municipal de Figueres durant la Restauració, vegeu M. MORENO CHACÓN, *El personal polític republicà a l'Ajuntament de Figueres. Les eleccions municipals durant la Restauració, 1877-1923*, *Op. cit.*

hem pogut classificar com republicans o molt propers a les idees republicanes un total de 125, dels quals prop d'un centenar estarien adscrits indiscutiblement a la tendència federalista. Tanmateix, a partir de 1909 la gran majoria dels regidors federals seran també nacionalistes.

Si bé *El Ampurdanés* va reaparèixer, en la seva IV etapa en 1880, uns anys abans els seus antics redactors van publicar *El Eco Ampurdanés* (amb una primera aparició en 1875 i una segona reaparició en 1878) i *El Impenitente* (1879). A finals de desembre de 1882 sortí al carrer *El Trueno*, “cachorro del Ampurdanés” segons la premsa contrària,⁽²⁸⁾ però tot just tres mesos després ja havia desaparegut.⁽²⁹⁾ La suspensió d'*El Ampurdanés* en 1888 donà pas a *La Concentración*, periòdic que s'integraria a la Coalició de la Premsa, associació de 116 periòdics d'arreu de l'Estat que propugnaven la unió de tots els republicans. Després de sortir diàriament durant l'any 1891, deixà de publicar-se en 1893. A partir d'aquesta data, *El Ampurdanés* reprengué la seva edició fins a la seva definitiva desaparició en 1913. Probablement *El Federalista* (1913) fou un intent no reeixit de mantenir la flama federal no nacionalista representada pel vell òrgan del partit a Figueres. El projecte que sí esdevingué realitat, amb una força i duració prou importants, va ser el setmanari *Libertad* (1915), que en un principi va ser l'òrgan del Centro Federal Ampurdanés.

Entre les publicacions d'ideologia federal que es van declarar obertament contràries a la línia seguida per *El Ampurdanés* tenim *La Unión* (1897), que va ser l'òrgan de Concentració Republicana, conjunt de forces republicanes favorables al retraïment electoral acordat a l'Assemblea del Partit Federal celebrada a Madrid, en febrer de 1896, i que s'oposaren a les tesis de Pi i Margall, favorables a la participació a les eleccions. *La Unión* va néixer el mes d'abril de 1897 i tingué una vida d'un any i escaig, deixant-se de publicar a finals de juny de 1898. També el bimensual *Verdad* (1904) es mostrà contrari a la línia oficialista del Partit Federal figuerenc. Agrupava el sector més crític, més anticlerical i d'idees socials més avançades del Centro Federalista Ampurdanés, que llavors tenia el seu local al carrer Forn Baix, núm. 1. Només s'ha conservat un exemplar de *Verdad* (el núm. 5), la qual cosa fa pensar que presumiblement tingué una vida d'uns pocs mesos.

28. Vegeu *La Unión*, núm. 82, 28-I-1883.

29. Vegeu *La Unión*, núm. 91, 8-IV-1883.

La premsa progressista

Entre els nuclis republicans no federals que, si bé minoritaris, jugaren un paper important a Figueres, tant des del punt de vista polític com periodístic, tenim el progressista, que reunia els seguidors dels plantejaments defensats per Ruiz Zorrilla,⁽³⁰⁾ favorables al “*pronunciamiento*” militar per acabar amb la monarquia i la instauració d’una república unitària socialment més avançada. Entre 1879 i 1896, els progressistes de Figueres arribaren a publicar fins a sis capçaleres, encara que la majoria d’una curta vida i dividides en tres fases.

A la primera fase situaríem quatre dels sis periòdics, que se succeïren en poc més de tres anys: *El Clamor Ampurdanés*, nascut en la seva primera etapa el mes de maig de 1879, reaparegué en una segona època el mes de juliol de 1880; *El Faro Ampurdanés*, que es publicà entre els mesos de març i juny de 1880; *La Marsellesa*, de la qual només sabem que com a mínim arribà al núm. 35, corresponent al 12 de desembre de 1880 i, per últim, *La Unión (Libertad. Progreso. Justicia)*,⁽³¹⁾ que va néixer el mes de juliol de 1881. No obstant això, a partir de novembre del mateix any es va declarar federal.

La segona fase correspongué a *La Unión Republicana*, continuadora cronològicament i numèrica de *La Unión Ampurdanesa* (monàrquica liberal), però amb la qual no tenia res a veure, puix que havia canviat l’empresa i la manera de ser del periòdic. Va néixer el mes de gener de 1885 i sis mesos més tard deixà també de publicar-se.

La darrera fase coincidí amb la publicació de *La República*, l’únic dels sis periòdics de tendència *zorrillista* que es declarà obertament portaveu del Partit Republicà Progressista de l’Empordà. Va tenir una vida força prolongada, pràcticament sis anys, entre març de 1890 i gener de 1896. La publicació de *La República* se suspengué perquè l’establiment tipogràfic on s’imprimia va tancar,⁽³²⁾ però el cert és que els progressistes estaven travessant uns moments crítics, amb escissions incloses, després que el seu líder emblemàtic, Ruiz Zorrilla, morís el mes de juny de 1895, pocs mesos després de tornar de l’exili. El sector més esquerrà del partit, liderat per Esquerdo i Lerroux, continuà la tasca favorable al procediment revolucionari.

30. Per aquest motiu als progressistes també se’ls coneix com a “*zorrillistas*”.

31. Incloem en aquest cas el subtítol del periòdic per poder-lo distingir d’altres publicacions, republicanes o no, que també portaren el mateix nom de capçalera.

32. La notícia va ser recollida per la premsa local, vegeu *El Ampurdanés* (núm. 293, 26-1-1896) i *El Orden* (núm. 289, 26-1-1896).

A Figueres els progressistes majoritàriament seguiren les passes del que a partir d'aquells moments seria el seu nou líder, Lerroix, però ja no tindrien cap referent en forma de publicació fins que començaren a editar-se els periòdics de tendència lerroixista a partir de 1905, concretament *El Combate*.

La premsa possibilista

Entre els nuclis no federals que també tingueren la seva representació política i periodística a la Figueres de finals del XIX, trobem els seguidors del partit possibilista d'Emilio Castelar. Els partidaris del republicanisme més conservador i clerical conformaren un nucli molt més minoritari que el format pels *zorrillistas*, cosa que no els impedí obtenir representació municipal⁽³³⁾ i que entre 1887 i 1893 tinguessin els seus propis òrgans d'expressió. En efecte, primer a través de *La Evolución* (1887-1891) i més tard amb *El Posibilista* (1893), volgueren defensar i estendre els ideals castelarians, favorables a la implantació de la república conservadora, basada sobretot en l'apologia de l'ordre social. Malgrat que hem pogut localitzar molt pocs exemplars de cadascun dels dos periòdics, sabem que la vida de *La Evolución* va ser força més llarga que la del seu col·lega. Sortí per primer cop al carrer el mes d'abril de 1887⁽³⁴⁾ i deixà de publicar-se, probablement, en 1891, puix que va mantenir diverses polèmiques amb el setmanari *zorrillista* *La República* durant aquest any. Poc temps després, el 23 d'abril de 1893, els castelarians figuerencs tragueren una nova capçalera, però la seva presència al carrer tot just va durar un mes.⁽³⁵⁾ Sense premsa afí i amb un nombre de militants que no devia ser gaire elevat, el reducte possibilista figuerenc ja no tornà a reeixir. La mort del líder emblemàtic el maig de 1899 posaria el punt i final definitiu al partit castelarià a Figueres.

ELS HOMES DEL REPUBLICANISME FIGUERENC

L'anàlisi dels processos electorals municipals realitzats durant el període de la Restauració ens ha permès conèixer a fons l'evolució del vot dels diferents corrents ideològics presents a la ciutat entre 1877 i 1923, però

33. Hem pogut fixar l'adscripció al possibilisme de molt pocs regidors: Abdon Batet, Francesc Bofill i Ramón Noguer, però sempre figurant dins de candidatures controlades pels federals.

34. Vegeu *El Ampurdanés*, núm. 361, 1-V-1887.

35. Vegeu *El Ampurdanés*, núm. 13, 18-V-1893.

també conèixer el nombre i el nom dels que participaren al llarg d'aquells anys en la governabilitat del municipi, els que sens dubte seran els precursors de les profundes transformacions viscudes per la capital altempordanesa entre les últimes dècades del XIX i les primeres del XX. A través del seu coneixement hem pogut esbrinar mínimament la composició social dels partits polítics figuerencs durant la Restauració.

Un total de 191 figuerencs, d'origen i d'adopció, passaran per l'Ajuntament de Figueres ocupant el càrrec de regidor entre 1877 i 1923. La gran majoria van ser elegits amb el sufragi dels figuerencs (només dinou seran nomenats pel subgovernador en 1881), i de tots els elegits, el 71,57 %, és a dir 123, ho seran per candidatures republicanes, dites també d'oposició, polítiques, constitucionals o democràtiques, segons els casos, en els primers moments de la Restauració, quan no podien utilitzar aquell qualificatiu per estar prohibits i perseguits els partits no dinàstics.

Si bé la tasca d'adscripció dels regidors al republicanisme ha estat dificultosa en molts casos, sobretot en els primers moments de la Restauració, podem afirmar que 125 militaràn o figuraran dins de les files de qualsevol dels partits republicans existents en aquells moments. L'estudi detallat de les fonts documentals ens ha permès establir la procedència geogràfica dels regidors republicans (vegeu quadre núm. 1):

Quadre 1. Sobre l'origen geogràfic dels regidors republicans

Lloc d'origen	Nombre	%
Figueres	71	56,80
Resta de l'Alt Empordà	34	27,20
Resta de les comarques de Girona	11	8,80
Resta de Catalunya	5	4,00
Resta de l'Estat	3	2,40
Estranger	1	0,80
	125	100,00

Es pot observar que els regidors republicans que accediran a l'Ajuntament de Figueres durant la Restauració, majoritàriament són originaris de la comarca de l'Alt Empordà, un 84 % del total, dels quals el 56,8 % són figuerencs. La resta procedeix d'altres comarques catalanes (12,8 %), especialment de Barcelona ciutat (3,2 %). Molt pocs naixeran fora de Catalunya, només un 3,2 %, i encara un d'ells (Rafael Bonaterra) posseeix

un clar origen català. D'altra banda, el nombre poc significatiu de regidors no originaris de Catalunya, només tres van néixer a altres zones de l'Estat (Gumersindo Alba, Antonio Giménez i Alejandro López), demostra que la immigració de la resta d'Espanya encara no té un pes prou considerable i que, entre aquest sector forà de la població figuerenca, predominen els homes amb una condició socioprofessional acomodada, ja que un és administratiu, l'altre comerciant i l'últim periodista i pastor evangèlic, respectivament.

El cert és que la gran majoria de regidors republicans procedeixen de famílies benestants de la capital altempordanesa al llarg del segle XIX. Aquest arrelament del republicanisme entre famílies ben posicionades econòmicament es pot comprovar quan veiem el quadre núm. 2 amb la condició socioprofessional de tots els regidors republicans que accedeixen a l'Ajuntament de Figueres durant la Restauració.

Quadre 2. Distribució socioprofessional dels regidors republicans⁽³⁶⁾

Professió	1877-89	%	1891-1905	%	1909-23	%	Total	%
Comerciants	14	50	20 (2)	38,6	12 (4)	29,6	46 (6)	37,6
Menestrals	3	10,7	13	22,8	10 (4)	25,9	26 (4)	21,7
Professionals	8	28,5	9 (1)	17,5	9 (2)	20,4	26 (3)	20,9
Assalariats			7	12,3	5	9,2	12	8,7
Fabricants	1	3,6	3	5,3	5	9,3	9	6,6
Propietaris	2	7,2	1 (1)	3,5	3	5,6	6 (1)	4,5
TOTAL	28	100	53 (4)	100	44 (10)	100	125 (14)	100

Una primera ullada al quadre ens permet constatar que el grup més nombrós de regidors correspon als agrupats sota l'epígraf de comerciants: un total de 46 que representen el 37,6 % del total. El fet que més d'una tercera part dels edils republicans figuerencs, entre 1877 i 1922, siguin homes relacionats amb el món del comerç ens indica, entre altres coses, la importància del comerç en una ciutat que, des del segle XVIII, s'havia convertit en la principal població de la comarca, tant pel seu pes demogràfic

36. Entre parèntesi apareix el nombre de regidors, 14, que surten elegits en dues de les tres fases cronològiques en què hem dividit el període estudiat al llibre publicat el 2004 ja citat.

com pel seu pes econòmic, especialment gràcies a la seva capacitat d'atraure a tots aquells interessats a portar a terme transaccions comercials (pagesos, viticultors, tractants de bestiar, entre altres) els dies de mercat (dijous i diumenge) i durant les diferents fires que s'hi celebren al llarg de l'any (la de la Santa Creu, la de Sant Bartomeu, etc.). També l'interès per detenir el poder municipal per, d'aquesta manera, poder defensar millor els seus interessos.

Dins de l'epígraf de comerciants, hem inclòs tots aquells regidors que administren negocis, caracteritzats per posar a la venda qualsevol tipus de gèneres alimentaris, tèxtils, de ferreteria, etc., així com els que proporcionen productes i serveis (taverners, hostalers, agents de negocis, etc.) Encara que, en general, es tracta de petits o mitjans comerciants, hem constatat que en ocasions alguns compaginen les tasques comercials de diferents tipus: així Francesc Guillaumet tenia una drogueria i es dedicava també al comerç de combustibles (gasolina, carbó, etc.); Vicenç Ros, Narcís Pey o Pere Burgell produïen aiguardents i licors, productes que després venien tant a l'engròs com al detall; o bé simultanejaven més d'una ocupació o activitat econòmica: el mateix Vicenç Ros era propietari de terres i viticultor, i molts altres, a part del mateix Ros, eren comerciants i propietaris (rendistes): Josep Raurell, Miquel B. Jué, Cebrià Sala, entre altres.

Dintre del sector comerciant, el més nombrós està representat pels botiguers, el predomini dels quals es dona d'una forma constant durant tota la Restauració, essent aclaparadorament hegemònic durant els anys del sufragi censatari, quan només podien votar i ser elegits els electors que disposaven d'una determinada capacitat econòmica i contributiva (mitja i alta). Tanmateix, només tres dels regidors republicans que es dediquen al comerç (Joaquim Giralt, Jacint Noguer i Josep Porret), figuraven a les llistes de majors contribuents de la ciutat entre 1877 i 1889, la qual cosa demostra, per altra banda, que els comerciants en particular i els republicans en general (tan sols hi apareixen cinc), no formaven part, en un primer moment, de l'elit econòmica de Figueres, encara que tinguessin el seu pes específic pel seu elevat nombre.

A partir de 1891, la situació canviarà espectacularment, ja que la meitat dels vint-i-dos regidors republicans que es dedicaven al comerç formaran part d'aquelles llistes i alguns pagant unes quantitats força elevades per a l'època. Així, per exemple, Vicenç Ros i Conrat Tauler pagaran 401 i 322 pessetes, respectivament, l'any 1902. A la tercera fase (1909-1922), el nombre total i relatiu de regidors republicans comerciants pateix una

sensible davallada (16 i 29,6 %, respectivament), però encara quatre més incrementaran la llista dels majors contribuents (Pere Burgell, Francesc Guillamet, Miquel Puig i Josep Sala). D'aquesta manera queda clar que comerç, republicanisme i govern municipal són conceptes que esdevenen una realitat i conformen una veritable simbiosi a la Figueres de les acaballes del XIX i dels primers anys del XX.

Al costat del sector format pels comerciants, tenim dos sectors més que estan també molt ben representats: el dels menestrals i el dels professionals, amb un 21,7 i un 20,9 % sobre el total (139 regidors), respectivament. Dintre dels menestrals hem inclòs tots aquells regidors que tenien oficis manuals o artesans, alguns dels quals pràcticament han desaparegut avui dia (baster, boter, espardenyer, estorer o sedassaire). En general eren homes de classe mitjana que vivien del seu propi esforç i treball, encara que a vegades tindrien alguns obrers assalariats a les seves ordres.

Troblem alguns menestrals que compartien el seu ofici amb altres activitats econòmiques, així Josep Presas era sabater i rendista. Però, en general, la capacitat econòmica dels menestrals era molt inferior a la dels botiguers. La prova d'això la trobem en què només tres (Esteve Bernet, Josep Cruset i Joaquim Montoriol) figuraran a la llista de majors contribuents durant tota la Restauració. Per altra banda, la seva distribució i aparició cronològica a l'Ajuntament és força desigual, ja que a la primera fase tan sols apareixen tres menestrals entre els regidors republicans (Pere Dumanjó, Martí Llogaya i Francesc Dalfó); mentre que milloren les seves posicions a partir de 1891, assolint al final de tot el període trenta regidors (el 21,7 % del total). El baix nombre de regidors de condició menestral, en xifres absolutes i percentuals, que es dona durant els primers anys de la Restauració ve determinat, precisament, pel seu reduït nivell d'ingressos (cal recordar que Dumanjó i Dalfó són elegits en 1877, dos anys abans que entri en vigor el sufragi censatari).

L'obertura del sistema instaurat per Cánovas del Castillo a les capes mitjanes de la societat, entre les quals podem incloure els menestrals, permet que aquests assoleixin la condició d'electors i, sobretot, d'elegibles. El republicanisme figuerenc que des de mitjan el segle XIX ha reclutat bona part de les seves forces entre els artesans, tornarà a retrobar-se amb els que havien constituït gran part de la seva base electoral i dirigent: Ramon Pascal, Martí Carreras, Rafael Rovira o Marià Pujulá, tots ells menestrals i que seran alguns dels principals líders que tindrà el Partit Federal i la UFNR al consistori figuerenc a partir de 1891.

La presència reiterada i activa a l'Ajuntament de Figueres de personatges com Carreras (19 anys), Pujulá (16 anys) i Pascal (13 anys),⁽³⁷⁾ els converteix en algunes de les principals figures amb què compta el republicanisme federal empordanès, des de 1891 i fins a 1923. Especialment significatives seran les tasques que desenvoluparen, bé com regidors bé com alcaldes, Martí Carreras i Marià Pujulá. Cal recordar que Carreras serà l'impulsor, en 1895, de la jornada laboral de vuit hores per als treballadors dependents de l'Ajuntament, jornada laboral que tardarà gairebé vint-i-cinc anys en reglamentar-se a l'Estat per a tots els assalariats; també impulsarà la declaració com a festiu de l'1 de Maig (diada del Treball) per als empleats municipals des de 1905. Per la seva banda, la figura de Pujulá, la més coneguda de tot aquest període, serà fonamental per portar a terme les millores i reformes que convertiran Figueres en una ciutat del segle xx, moderna i culta. Tant Carreras com Pujulá, inicialment republicans federals, s'adheriran de seguida al sector majoritari del Partit Federal figuerenc que entrarà a la UFNR a partir de 1911.

El tercer grup per nombre absolut i relatiu (29 i 20,9 %, respectivament), el constitueixen els regidors republicans agrupats sota l'epígraf de professionals. En aquest grup situem les "*elits acadèmiques*", és a dir, tots aquells homes amb una formació acadèmica de tipus universitari (titulats superiors del camp del Dret, la Medicina o l'Educació) o especialitzada (l'impressor Josep Serra, els músics Josep Alsina i Enric Codina o el publicista Alejandro López). Dins dels professionals, els grups més destacats els integren els regidors amb formació jurídica (cinc advocats i quatre procuradors) i de ciències relacionades amb la Medicina i la Salut (quatre farmacèutics, tres metges, un radiòleg i un veterinari).

Si bé el nombre de professionals del camp de l'Ensenyament, quatre, no és massa elevat, respecte als relacionats amb el Dret o la Medicina, cal significar la figura d'un d'ells: el catedràtic de Física i Química de l'Institut de Figueres Joan Maria Bofill. Probablement estem davant la figura política més destacable i, per altra banda, controvertida de tot el període de la Restauració. Bofill, que des de ben jove militarà en el republicanisme, serà secretari de dos dels presidents de la I República (els catalans Estanislau Figueras i Francesc Pi i Margall), així com del ministre d'Hisenda, el

37. Aquests tres edils, juntament amb Joan Maria Bofill (16 anys) i Tomàs Jordà (14 anys), són els que més anys ocuparan el càrrec de regidor i tots ells, excepte Pascal, assoliran també el d'alcalde, cosa que demostra que estem davant les figures més capdavanteres del republicanisme figuerenc de la Restauració.

figuerenc Joan Tutau. A les seves tasques com a polític (ocuparà el càrrec de president dels comitès federals local i comarcal, així com del Consell Regional Federalista de Catalunya, serà regidor durant 16 anys, alcalde dos anys i mig, així com diputat a Corts entre 1905 i 1907), unirà l'ocupació d'altres càrrecs de responsabilitat a les principals entitats recreatives de la ciutat (president del Casino Menestral Figuerenc i de la Societat Coral Erato) i la seva condició de periodista (director i redactor d'*El Eco Ampurdanés*, *El Impenitente*, *El Ampurdanés* i *El Autonomista de Figueras*, entre altres).

Professionalment compaginarà les classes a l'Institut de Figueres amb la propietat d'un taller d'adoberies heretat del seu pare, la qual cosa li permetrà gaudir d'una condició socioeconòmica de burgès acabat. No és d'estranyar que el seu nom surti reflectit des de 1898 a les llistes de majors contribuents, incrementant-se d'una forma considerable les quotes que haurà de satisfer anyalment: 203,75 pessetes en 1898; 540 en 1902; 600 en 1910, i 703,50 des de 1912 fins a 1914, any de la seva mort. Bofill és l'exemple més clar d'home que sap compaginar el posicionament ideològic a l'esquerra (republicà, federal, lliurepensador, anticlerical i, fins i tot, socialista), amb una condició social clarament acomodada, la qual cosa li serà retreta en moltes ocasions pels seus enemics polítics. Tanmateix serà el mestre i inspirador d'un nou planter de joves del qual es nodrirà el republicanisme federal figuerenc en la dècada dels noranta: Abdon Batet, Joan Burgas, Joan Canet, Martí Carreras, Joan Lloveras, Ramon Pascal, Marià Pujulá, Rafael Ramis, Gregori Santaló, Vicenç Ros, entre altres.

La distribució cronològica dels regidors professionals és força uniforme al llarg de tot el període, destacant la presència majoritària dels juristes durant la segona fase (dos advocats i tres procuradors) i dels dedicats a les ciències mèdiques (dos metges, dos farmacèutics i un radiòleg), durant la darrera fase. Pel que fa a la seva capacitat socioeconòmica, cal dir que formen part de les classes benestants, destacant la situació de sis d'ells: Joan Arderius, Joan Maria Bofill, Joan Carbona, Joaquim Cusí, Joan Heras i Pelai Massanet, el nom dels quals apareixerà repetides vegades a les llistes de majors contribuents. Tots ells compaginaran la seva activitat amb la d'hisendat, comerciant o propietari d'altres negocis.

Un quart grup el formen els regidors que qualifiquem com assalariats, és a dir, treballadors d'oficis que viuen d'un sou. El seu nombre no és massa elevat, tan sols dotze (un 8,7 % del total), concentrats tots ells a partir de 1901 en la segona i tercera fases. La impossibilitat legal, no tan sols de ser elegibles, sinó de votar durant el període que està vigent el sufragi censatari justifica l'absència de regidors obrers entre 1879 i 1889. Per altra banda,

encara es tardarà uns quants anys fins que desapareguin les restriccions econòmiques, per les quals el sistema canovista impedia la presentació d'obrers com a candidats. Finalment, en 1901 els republicans federals aconseguiran incloure un petit grup de treballadors assalariats a la seva candidatura, amb la intenció de donar una imatge interclassista i favorable als interessos de les classes populars per atraure el vot procedent d'aquest important sector social que, generalment, optarà pel retraïment. El cert és que, tret de Gumersindo Alba i Joan Antich, els regidors obrers tindran un paper purament testimonial, gairebé anecdòtic, ja que la gran majoria d'ells regularment ni tan sols assistiran als plens de l'Ajuntament, probablement pel seu baix nivell cultural.

Els edils agrupats entorn de l'epígraf de fabricants són nou, els ingressos dels quals procediran majoritàriament de les indústries o els tallers de la seva propietat. La presència de fins a sis adobadors demostra la importància que tenia la indústria manufacturera de l'adoberia a la Figueres de finals del XIX i principis del XX, i confirma que aquest sector industrial estava molt arrelat a la ciutat. A més a més, dels sis regidors dedicats al tractament dels cuirs, dos formaran part de les llistes de majors contribuents (Pau Moradell i Jaume Parvorell), així com el pare de Bru Geli, Francesc Geli, la qual cosa indica que el sector de l'adoberia produïa uns importants ingressos a alguns dels seus principals representants. Per altra banda, els regidors propietaris d'indústries del cuir que militen en el Partit Federal, aprofitaran el seu pes específic dins del partit per intentar frenar les reivindicacions dels seus treballadors.

Dels altres tres regidors que són fabricants (Pere Bosch, Narcís Fita i Emili García), cal destacar les figures dels dos últims. Narcís Fita serà un dels propietaris de la principal indústria (pel nombre de treballadors) que tindrà Figueres durant moltes dècades: la foneria Fita. Membre d'una nissaga dedicada a la indústria metal·lúrgica, figurarà també a la llista de majors contribuents, a partir de 1905. Pel que fa a García de Pou, cal dir que en companyia del seu germà Lluís establirà una fàbrica de bosses de paper, que el mateix Emili s'encarregarà de comerciar, tot compaginant d'aquesta forma la tasca d'industrial i botiguer. Això explica el seu posicionament favorable a les peticions dels comerciants figuerencs en conflictes com el del descans dominical. La seva militància a la Unió Federal-Radical, partit suposadament defensor dels obrers, demostra el gir dretà que prendrà el referent del lerrouxisme a Figueres.

L'últim epígraf aplega els propietaris, és a dir, aquells regidors que vivien de les rendes que els proporcionaven les seves propietats (terres o

immobles) i aquells altres que vivien del treball de la terra (dos agricultors), la propietat de la qual també era seva. De tots ells, cal destacar la figura de Tomàs Jordà, un dels que més anys formarà part del consistori figuerenc (catorze, encara que està prop de dos anys i mig sense assistir als plens per divergències amb la majoria federal). Així mateix serà alcalde i, des de 1895, el seu nom apareixerà a les llistes de majors contribuents. El seu fill, Lluís, també formarà part del consistori i, si bé en la documentació municipal consultada figura com a propietari, sabem que aconseguirà el grau de doctor en Dret (advocat), ofici que probablement no arribarà a exercir per la seva prematura mort a l'edat de 30 anys.

El nombre reduït de propietaris entre els regidors republicans fa pensar que els hisendats i rendistes figuerencs no compartien, en general, els ideals representats pels partits republicans i estarien decantats cap a posicions ideològiques properes als partits dinàstics i, a partir de principis del xx, regionalistes.

Però a part del paper de polítics, alguns dels regidors republicans també destacaran al front d'entitats cíviques, des de les quals intentaran fer una tasca de proselitisme per estendre els ideals republicans. El cas més simptomàtic correspon al Casino Menestral Figuerenc, principal entitat privada de la ciutat, la presidència del qual ostentaran entre altres: Enric Serra (1879 i 1882), Pelai Massanet (1883, 1887-1889 i 1902), Joan Carbona (1890-1891), Joan Maria Bofill (1896), Tomàs Jou (1899-1900 i 1916-1917) o Josep Monegal (1902-1904), tots ells destacats militants republicans.

Una vegada analitzada la distribució socioprofessional dels 125 regidors republicans que van accedir a l'Ajuntament entre 1877 i 1922, podem concloure que els nuclis i partits republicans amb representació al consistori figuerenc estaven formats i dirigits, majoritàriament, per una elit d'homes amb una posició social clarament benestant, fins al punt que un de cada quatre figurarà a les llistes de majors contribuents. No obstant això, cal reconèixer la tasca que els homes del republicanisme figuerenc portaran a terme al consistori. Les millores urbanístiques iniciades pels primers governs municipals republicans de les darreries del xix i principis del xx (construcció de clavegueres i cobriment de part de la riera de Galligans, arranament de places i carrers, edificació de l'escorxador municipal, entre altres) permet, a part de donar feina a desenes d'obriers, un sanejament del centre de la ciutat que era necessari per dignificar la imatge de Figueres. La consolidació al poder municipal dels regidors republicans federals nacionalistes, a partir de 1911, servirà per continuar i ampliar la tasca iniciada pels seus antecessors. El creixement de la capital altempordanesa així ho

demanava. Calia convertir Figueres en una ciutat moderna i a l'alçada de les principals de Catalunya, per això es posaran en marxa projectes de reformes i millores urbanístiques, arquitectòniques i d'embelliment que serviran per donar a la ciutat una nova fesomia més moderna, d'acord als nous temps: cobriment total de la riera de Galligans al seu pas pel centre de la ciutat, instal·lació de l'enllumenat públic, ampliació i arranjamet de la xarxa de clavegueram, subministrament de l'aigua potable als habitatges i municipalització del seu servei, pavimentació dels carrers i places a base de llambordes i asfalt, construcció de les voreres, urbanització de la Rambla, instal·lació de la xarxa telefònica, construcció d'edificis emblemàtics com la nova presó i la Biblioteca Popular, etc., i de monuments com el dedicat a Narcís Monturiol.

CONCLUSIONS

Figueres va ser la capital emblemàtica del republicanisme federal empordanès i català durant tota la segona part del segle XIX i fins al 1939. Els precedents caldrà buscar-los en personatges com Abdon Terradas i Narcís Monturiol, els quals deixaran nombrosos deixebles (Joan Tutau, Josep Rubau Donadeu, Joan Arderius, etc.), que saberen compaginar el pensament republicà de Terradas amb les idees federals defensades per importants ideòlegs i polítics instal·lats a Madrid, especialment Pi i Margall. Quan el 1868 va esclatar la Revolució de Setembre, el republicanisme federal ja estava fortament arrelat entre amplis sectors populars figuerencs, fins al punt que les forces federals prengueren i ocuparen el poder municipal quasi ininterrompudament fins a 1874. Amb la restauració de la monarquia borbònica a partir de 1875, el nucli federal continuarà viu i amb un poder polític molt important, excepte en els primers anys de la Restauració, quan els partits d'obediència republicana i la seva premsa estaran prohibits i perseguits. A partir de la dècada de 1890, els republicans federals controlaran el poder municipal de forma absoluta i continuada fins a la dictadura de Primo de Rivera, el setembre de 1923, tot incorporant el catalanisme al seu ideari a partir dels primers anys del segle XX.

No obstant això, juntament amb els federals trobarem nuclis republicans de les altres tendències existents a les darreres dècades del vuit-cents, fruit del trencament del republicanisme hispà a partir de 1873, arran de la desfeta de la Primera República. Mentre que Francesc Pi i Margall continuarà fidel a les sigles federals del PRDF, els altres prohoms del

republicanisme hispà fundaran els seus propis partits, amb una sort i incidència ben diversa segons els casos: Estanislau Figueras va organitzar el Partit Republicà Federal Orgànic; Nicolás Salmerón i Manuel Ruiz Zorrilla fundaren el Partit Republicà Progressista i Emilio Castelar, el Partit Republicà Històric o Possibilista.

A Figueres, el nucli no federal més important va ser el progressista o *zorrillista*, el dels partidaris dels plantejaments defensats per Manuel Ruiz Zorrilla, defensors dels aixecaments armats per acabar amb la monarquia i la instauració d'una república unitària socialment progressista. Entre 1879 i 1896, els progressistes de Figueres arribaren a publicar fins a sis capçaleres, encara que la majoria d'una vida efímera i comptaren amb diversos regidors a l'Ajuntament. L'altre nucli republicà present a la vida política figuerenca serà el dels seguidors de Castelar, els possibilistes, defensors de democratitzar el règim monàrquic des de dins, fins al punt que molts d'ells acabarien ingressant en el Partit Liberal de Práxedes Mateo Sagasta. Aquest nucli castelarià serà menys influent al llarg de les dècades de 1880-1890, tant pel nombre de regidors al consistori com pel de capçaleres publicades, poques i amb una vida no massa llarga.